

مجتمع آموزش عالی فقه

مدرسه عالی فقه تخصصی

رساله سطح چهار رشته‌ی فقه قضایی

موضوع:

مشروعیت همکاری فقهاء با حکومت‌های عرفی در حوزه مرافعات قضایی

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محسن ملک افضلی

استاد مشاور

حجة الاسلام و المسلمین سید مرتضی تقوی

پژوهشگر

آصف احمدی

۱۳۹۹

مسئولیت مطالب مندرج در این رساله، بر عهده نویسنده می‌باشد.

هرگونه استفاده از این رساله با ذکر منبع، بلاشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از جامعه المصطفی العالمیه است.

تقدیم

به روان پاک و مطهر حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها که سالیان زیادی را از سفره
کرمش بهر مند شده‌ام، امیدوارم که این ذره‌ی ناچیز را به کرمش قبول نماید.

تشکر و سپاس

به ثمر رسیدن این اثر ناچیز مرهون زحمات کلیه کسانی است که بر من حق استادی دارند. ضمن آنکه حقوق تمامی آنها را ارج می‌نهم بر خود لازم می‌دانم از زحمات عزیزانی که بصورت مستقیم در تدوین این رساله نقش داشته‌اند تشکر نمایم.

از استاد راهنمای محترم: حجة الاسلام و المسلمین دکتر محسن ملک افضلی که با راهنمایی‌هایی خردمندانه خویش مرا در پیشبرد این پژوهش یاری رساندند.

از استاد مشاور محترم: جناب حجة الاسلام و المسلمین سید مرتضی تقوی که از مشاوره‌های دقیق ایشان در طول تدوین این رساله بهره‌مند شدم.

و از مدیر فاضل و تمامی اساتید ارزشمند گروه فقه قضایی که تمامی اندوخته‌هایم را مدیون زحمات این بزرگواران هستم.

چکیده:

یکی از مسائلی که از گذشته تاکنون در فقه اسلامی همواره محل بحث و تبادل نظر اندیشمندان و صاحب‌نظران مختلف بوده، بحث همکاری با سلاطین جائر و ورود در مناصب حکومتی آنان است. اما پژوهش حاضر، که به روش تحلیلی و توصیفی سامان یافته و با محوریت تعامل فقهاء با حکومت‌های عرفی در حوزه مرافعات قضایی شکل گرفته، در صدد پاسخ به این پرسش است که همکاری قضایی فقیه با حکومت‌های عرفی، با توجه به جایگاه حساس قضاء و موقعیت استثنایی فقیه که از منظر امامیه به عنوان نماینده‌ی شریعت در عصر غیبت تلقی شده، چه حکمی دارد؟ چرا که بر اساس فرض و ادله شرعی که ناظر بر حکم اولی است، این همکاری حرام بوده و حتی برخی فقهاء تنفیذ ولایات شرعیه همانند ولایت قضاء از سوی جائر را تشریح دانسته‌اند. از طرفی چون تعامل کننده فقیه است چه بسا همکاری وی باعث شائبه تایید و مشروعیت بخشی و در نتیجه تقویت حکومت جور شده که خود عنوان مستقلی در حرمت همکاری با جائر تلقی می‌شود. با این وجود از منظر صاحب‌نظران، توجه به آثار مثبت همکاری و عارض شدن عناوین ثانویه، موجب تغییر حکم حرمت اولی این مساله شده و حتی می‌توان به این نتیجه رسید که اگر در همکاری قضایی با حکومت عرفی منافع عالی‌تری قابل تصور باشد و فقیه بتواند از این رهگذر حق مظلومی را بستاند و یا احکام و حدود اسلامی را جاری نماید، چه بسا این همکاری مستحب یا واجب گردد. البته اینکه فقیه به حکم ثانوی و بر مبنای ادله مجاز به همکاری می‌شود به معنای تعامل بدون ضابطه و اصول نیست بلکه باید در چهار چوب قوانین شرعی و هنجارهای امامیه، همکاری نماید.

واژگان کلیدی:

مشروعیت، حکومت عرفی، قاضی جور، ولایت قضایی، مرافعات قضایی.

فهرست مطالب

مقدمه:	۱
الف - بیان مساله و ضرورت آن:	۳
ب - سوال اصلی:	۴
ج - سوال های فرعی:	۴
د - فرضیه تحقیق:	۵
ه - اهداف پژوهش:	۵
و- پیشینه تحقیق و نوآوری:	۶
ز- روش تحقیق و شیوه گرد آوری مطالب:	۷
ح - سازماندهی تحقیق:	۷
فصل اول: مفاهیم و کلیات	۸
مبحث اول: مفهوم شناسی	۹
گفتار اول: مفهوم مشروعیت	۹
الف - معنای لغوی	۹
ب - معنای اصطلاحی	۱۰
۱- قانونیت	۱۰
۲- حقانیت	۱۱
۳- مقبولیت	۱۲
۴- مبتنی بر شرع بودن	۱۳
گفتار دوم: مفهوم حکومت عرفی	۱۵
الف - معنای لغوی	۱۵
۱- حکومت	۱۵
۲- عرف	۱۵
ب - معنای اصطلاحی	۱۶
گفتار سوم: قاضی جور	۱۷

الف - معنای لغوی.....	۱۷
۱- قاضی.....	۱۷
۲- جور.....	۱۸
ب - معنای اصطلاحی.....	۱۸
گفتار چهارم: ولایت قضایی.....	۲۲
الف - معنای لغوی.....	۲۲
۱- ولایت.....	۲۲
۲- قضاء.....	۲۳
ب - معنای اصطلاحی.....	۲۳
ج - اقسام ولایت در قضاء.....	۲۴
۱- ولایت قضایی معصوم.....	۲۵
۲- ولایت قضایی غیر معصوم.....	۲۶
گفتار پنجم: مرافعات قضایی.....	۲۸
الف - معنای لغوی.....	۲۸
ب - معنای اصطلاحی.....	۲۸
مبحث دوم: کلیات.....	۳۰
گفتار اول: لزوم قضاء و ضرورت حل دعاوی در جامعه.....	۳۰
الف - ادله نقلی.....	۳۰
۱- آیات قسط و عدل.....	۳۰
۲- روایات.....	۳۱
ب - ادله غیر نقلی.....	۳۳
۱- سیره و بناء عقلاء.....	۳۳
۲- قاعده حفظ نظام.....	۳۴
۳- قاعده عدالت.....	۳۵
۴- مقاصد الشریعه.....	۳۷
گفتار دوم: پذیرش ولایت حاکم جور از منظر فقهی.....	۴۰
الف - عدم جواز پذیرش ولایت حاکم جور.....	۴۰
ب - جواز پذیرش ولایت بصورت مشروط.....	۴۱

گفتار سوم: پیشینه تعامل قضایی فقهاء با حکومت های عرفی.....	۴۴
الف - عصر حضور معصوم (علیه السلام).....	۴۴
۱- دوره حکومت پیامبر اکرم (ص).....	۴۵
۲- دوره خلفاء.....	۴۵
۳- دوره امامت حضرت علی (علیه السلام).....	۴۶
۴- دوره اموی و عباسی.....	۴۷
ب - عصر غیب.....	۴۹
۱- ادوار ابتدایی پس از غیبت.....	۴۹
۲- دوره های متاخر پس از غیبت تا عصر صفویه.....	۵۰
۳- عهد صفویه تا کنون.....	۵۳
فصل دوم: حکم اولی تعامل فقهاء با حکومت های عرفی در حوزه مرافعات قضایی و ادله آن.....	۵۶
مبحث اول: حکم اولی تعامل قضایی فقهاء با حکومت های عرفی.....	۵۷
گفتار اول: تبیین حکم اولی تعامل قضایی فقهاء با حکومت های عرفی.....	۵۷
الف - حکم اولی در اصطلاح فقهاء.....	۵۸
ب - جایگاه حکم اولی نسبت به حکم ثانوی.....	۶۰
ج - ممنوعیت همکاری قضایی به حکم اولی.....	۶۱
گفتار دوم: اقوال فقهاء در همکاری قضایی با حکومت های عرفی به حکم اولی.....	۶۴
الف - حرمت ذاتی.....	۶۵
ب - حرمت غیری.....	۶۷
مبحث دوم: ادله ممنوعیت تعامل قضایی فقهاء با حکومت های عرفی به حکم اولی.....	۷۲
گفتار اول: عمومات کتاب.....	۷۲
الف - حرمت تعاون بر اثم و عدوان.....	۷۲
ب - مناهی قرانی.....	۷۴
۱ - نهی از همنشینی با ظالمین.....	۷۵
۲- نهی از پذیرش ولایت کفار.....	۷۵
۳- نهی از دوستی و ولایت دشمنان خدا.....	۷۶
۴- نهی از ولایت و دوستی با منافقین.....	۷۶
۵- نهی از دوستی و ولایت اهل کتاب.....	۷۶

۷۶.....	۶- نهی از رکون به ظالمین
۷۷.....	۶-۱- مفهوم «رکون» در آیه شریفه
۷۹.....	۶-۲- مراد از «الذین ظلموا» در آیه شریفه
۸۰.....	۶-۳- کیفیت استدلال به آیه شریفه
۸۳.....	گفتار دوم: تمسک به روایات.....
۸۴.....	الف - منع از همنشینی و معاشرت با سلاطین ظلمه و عمال آنان
۸۷.....	ب - منع علماء و فقهاء از تقرب به دربار سلاطین و حکام.....
۹۰.....	ج - منع از پذیرش مسوولیت و قبول ولایت در دستگاه ظلمه.....
۹۶.....	د- حرمت تحاکم به ظلمه و همکاری با آنان.....
۱۰۴.....	گفتار سوم: تمسک به سیره.....
۱۰۴.....	الف - سیره نبوی.....
۱۰۶.....	ب - سیره ائمه اطهار.....
۱۰۶.....	۱- سیره حضرت علی علیه السلام.....
۱۰۸.....	۲- سیره سایر ائمه معصومین علیهم السلام.....
۱۱۲.....	ج - سیره اصحاب و متشرعه.....
۱۱۶.....	گفتار چهارم: تمسک به اجماع.....
۱۱۹.....	نقد تمسک به اجماع؛
۱۲۱.....	گفتار پنجم: تمسک به حکم عقل.....
۱۲۵.....	خلاصه و نتیجه فصل دوم:
۱۲۸.....	فصل سوم: حکم ثانوی تعامل فقهاء با حکومت های عرفی در حوزه مرافعات قضایی و ادله آن
۱۲۹.....	مبحث اول: حکم ثانوی تعامل قضایی فقهاء با حکومتهای عرفی
۱۲۹.....	گفتار اول: تبیین حکم ثانوی تعامل قضایی فقهاء با حکومتهای عرفی
۱۳۰.....	الف - حکم ثانوی در اصطلاح فقهاء.....
۱۳۱.....	ب - عناوین ثانویه در فقه اسلامی و تعداد آن.....
۱۳۲.....	ج - جایگاه حکم ثانوی نسبت به حکم اولی
۱۳۴.....	د - جواز همکاری قضایی به حکم ثانوی.....
۱۳۶.....	گفتار دوم: اقوال فقهاء در همکاری قضایی با حکومتهای عرفی به حکم ثانوی.....

- الف - جواز به معنای اخص ۱۳۶
- ب - جواز به معنی اعم ۱۳۷
- گفتار سوم - تشکیک در ثانوی بودن حکم جواز ۱۴۳
- الف - نیابت فقهاء از معصومین ۱۴۳
- ب - حقیقی نبودن ولایت جائز ۱۴۴
- مبحث دوم: ادله حکم ثانوی تعامل قضایی فقهاء با حکومت های عرفی ۱۵۰
- گفتار اول: ادله نقلی همکاری قضایی فقهاء با حکومت عرفی ۱۵۰
- الف - حکم ثانوی جواز با مناط «مصلحت» در آیات و روایات ۱۵۱
- ۱- جواز همکاری با «مناط مصلحت» در آیات قران ۱۵۲
- ۱-۱- دلالت آیه «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ» بر پذیرش ولایت جائز ۱۵۳
- ۱-۲- عدم دلالت آیه «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ» بر مطلوب ۱۵۴
- ۱-۳- ارزیابی دلالت آیه مورد نظر بر جواز همکاری قضایی ۱۵۶
- ۲- جواز همکاری با مناط «مصلحت» در روایات ۱۵۸
- ۱-۲- مصالح و منافع شخصی ۱۵۹
- ۲-۲- مصالح و منافع عمومی ۱۶۱
- ۲-۳- ضابطه مصلحت و تاثیر آن در تغییر حکم اولی ۱۶۴
- ۲-۴- میزان مصلحت همکاری قضایی ۱۶۷
- ب - حکم ثانوی جواز با مناط «اکراه» در آیات و روایات ۱۷۰
- ۱- همکاری با مناط «اکراه» در آیات قران ۱۷۳
- ۲- همکاری با مناط «اکراه» در روایات اهل بیت ۱۷۴
- ۱- حدیث رفع ۱۷۴
- ۲- روایت امام هادی علیه السلام ۱۷۶
- ۳- احادیث ناظر بر فلسفه ولایت عهدی امام رضا علیه السلام ۱۷۷
- ج - حکم ثانوی جواز با مناط «تقیه» در آیات و روایات ۱۸۱
- ۱- جواز همکاری با «مناط تقیه» در آیات قران ۱۸۲
- ۲- جواز همکاری با «مناط تقیه» در روایات ۱۸۴
- د- حکم ثانوی جواز با مناط «اضطرار» در آیات و روایات ۱۸۷
- ۱- جواز همکاری با مناط «اضطرار» در آیات قران ۱۸۹

۱۹۰	۲- جواز همکاری با مناط «اضطرار» در روایات.....
۱۹۵	گفتار دوم: ادله غیر نقلی همکاری قضایی فقهاء با حکومت عرفی.....
۱۹۵	الف - همکاری قضایی در سیره عملی.....
۱۹۵	۱- سیره ائمه معصومین علیه السلام.....
۱۹۶	۱-۱- تعامل قضایی امیرالمومنین علیه السلام با خلفاء.....
۱۹۹	۱-۲- تعامل قضایی سایر ائمه هدی با خلفاء.....
۲۰۳	۲- سیره اصحاب و متشرعه.....
۲۰۶	ب - همکاری قضایی با مجوز اجماع.....
۲۰۸	ج- جواز همکاری قضایی با تمسک به عقل.....
۲۱۱	نتیجه فصل سوم:.....
۲۱۳	فصل چهارم: قلمرو تعامل فقهاء با حکومت‌های عرفی در حوزه مرافعات قضایی.....
۲۱۴	مبحث اول: انواع حکومت‌های عرفی به لحاظ امکان تعامل.....
۲۱۶	گفتار اول: حکومت‌های همسو و موافق با امامیه.....
۲۱۶	الف - همسو و موافق در باورهای اعتقادی.....
۲۱۸	ب - همسو و موافق در منافع سیاسی.....
۲۲۲	گفتار دوم: حکومت‌های مخالف و معاند با امامیه.....
۲۲۲	الف - مخالف و معاند در باورهای اعتقادی.....
۲۲۳	ب - مخالف و معاند در منافع سیاسی.....
۲۲۶	مبحث دوم: ضوابط و محدوده های تعامل قضایی فقهاء با حکومت های عرفی.....
۲۲۶	گفتار اول: ممنوعیت همکاری در جهت معصیت و ظلم.....
۲۲۸	الف - مبتنی بر شرع بودن قوانین قضایی حکومت عرفی.....
۲۳۱	ب - برخورداری از استقلال قضایی در حکومت عرفی.....
۲۳۶	گفتار دوم: ممنوعیت تایید و تقویت حکومت جور.....
۲۴۱	گفتار سوم: تعامل و همکاری قضایی در محدوده مصلحت.....
۲۴۴	گفتار چهارم: مراعات قاعده نفی سبیل در همکاری قضایی.....
۲۴۹	نتیجه گیری نهایی تحقیق:.....
۲۵۲	فهرست منابع:.....

مقدمه:

از جمله موضوعاتی که همواره در فقه امامیه مورد توجه و دقت نظر فقهاء و صاحب نظران قرار گرفته، مساله همکاری و تعامل با حکومت‌های جور و حاکمان آن است. حکومت‌هایی که سلاطین آنان فاقد مشروعیت و اذن الهی از طرف شارع مقدس بوده و مطابق مبانی کلامی امامیه صلاحیت تکیه بر اریکه قدرت را نداشته و مناصب حکومتی را به ناحق غصب کرده‌اند. چرا که حکومت و حق حاکمیت در اندیشه سیاسی امامیه بر خلاف سایر مذاهب اسلامی جایگاه ویژه‌ای داشته و مشروعیت آن بر پایه نصب و اذن الهی شکل گرفته است. به همین جهت پس از پیامبر اکرم (ص)، ائمه معصومین که به نص خاص تعیین شده‌اند، تنها جانشینان بر حق پیامبر (ص) محسوب می‌شدند. اما پس از پیامبر اکرم (ص) عده‌ای با زیر پا گذاشتن سفارش ایشان در امر حکومت، خلافت اسلامی را دچار انحراف کرده و جهتش را تغییر دادند. با این حال، انحراف ایجاد شده در مسیر خلافت اسلامی سبب نشد که ائمه اطهار نسبت به ریاست حکومت اسلامی کوتاه آمده و مبانی و موازین خویش را تغییر دهد. به همین جهت مخالفت و مبارزه علیه سلاطین جائز، مطابق مقتضیات زمانه سرلوحه کارشان قرار گرفته و در گفتار و رفتار عملی شان همواره با سلاطین نامشروع مخالفت کرده‌اند، هر چند به لحاظ مصالح عالیه‌ی دین اشکال این مخالفت‌ها و مبارزات متفاوت بوده است.

فقهاء و نخبگان امامیه در عصر حضور با تاسی به سیره قولی و عملی حضرات معصومین نسبت به حکومت‌های طاغوت و نامشروع بی تفاوت نبوده، از این رو هر گونه همکاری و تعامل با آنان - جز در موارد استثنایی و به اذن امام - را طرد و نفی می‌کردند. با شروع عصر غیبت کبری و محروم شدن جامعه

از فیض امام عصر تا مدت‌ها فقهاء متقدم، در آراء و نظرات‌شان نسبت به امر حکومت و همکاری با حکام جائز، سیره توام با احتیاط داشته‌اند. اما با گذشت زمان از یک طرف و احساس نیاز برای بقاء و ماندگاری مذهب امامیه در رقابت با سایر مذاهب و همچنین تنگناها و مذیقه‌های زندگی روزمره از سوی دیگر، سبب شد که بحث همکاری و مشارکت با سلاطین ظلمه به یکی از موضوعات مهم و اصلی در فقه امامیه تبدیل شود.

الف - بیان مساله و ضرورت آن:

از چالش‌های اساسی در بحث تعامل با حکومت‌های جور و سلاطین عرفی، مشارکت و همکاری با آنان در مناصب مهم حکومتی، همانند دستگاه قضایی است. زیرا تعامل در این مناصب علاوه بر احتمال قبح ذاتی که باعث شده تا برخی فقهاء قائل به حرمت ذاتی در مطلق همکاری با جائر شوند، گاه دارای عواقب سوء بوده که در تزامن با اهداف و آرمان‌های امامیه است. به عبارت بهتر وقتی امام معصوم علیه السلام نسبت به کمترین مراوده و همکاری با ظلمه حساس بود و حتی کرایه دادن شتر به جائر را مناسب اصحاب و پیروان اهل بیت نمی‌داند و آن را به علت تمایل به بقاء جائر، قبیح می‌شمارد، چگونه راضی می‌شود که مومنین با ورود در مناصب مهم حکومت‌ها عرفی، چه بسا بر جلال و شوکت حکومت وی بیافزایند و زمینه تقویت دولت باطل را فراهم آورند و موجب جرات و جسارت بیشتر ظالم در مسیر اهداف ظالمانه‌اش شوند.

در تبیین بهتر این مساله باید گفت؛ جایگاه منصب قضاء در شریعت اسلام بسیار مقدس و ممتاز بوده تا حدی که هم تراز و همسنگ با جایگاه حکومت و حتی از حقوق الهی دانسته شده که به پیامبر اکرم (ص) و سپس امیرالمومنین و سایر ائمه هدی علیهم السلام یکی پس از دیگری و آنان هم به فقهاء جامع شرایط واگذار کرده‌اند. این حق که فقهاء از آن تعبیر به ولایت در قضاء نموده، شأنی از شؤون حاکم مشروع اسلامی بوده که از سوی وی قابل تنفیذ به افراد شایسته و واجد شرایط است. حال چگونه می‌توان تصور کرد، حاکم حکومت عرفی که در تفکر سیاسی امامیه حاکم نامشروع تلقی شده این ولایت را که از حقوق الهی بوده در اختیار فرد واجد شرایط قرار دهد. آیا تنفیذ این ولایت از سوی جائر و پذیرش و همکاری فقیه با حکومت عرفی در مناصب قضایی همان گونه که برخی فقهاء هم قائل شده اند تشریح و بدعت نیست؟

از طرفی همکاری فقیه با حکومت‌های عرفی علاوه بر این محذور با عواقب دیگری هم مواجه است، چرا که فقیه به عنوان چهره و شخصیت ممتاز دینی و در یک کلام نماینده شریعت در جامعه امامیه چگونه می‌تواند آرمانهای ظلم ستیز امامیه که متأثر از تعالیم نورانی اهل بیت (ع) در مواجهه با سلاطین ظلمه وارد شده را نادیده گرفته و با ولات ظلمه تعامل کند. آیا همکاری ایشان با آن موقعیت

ممتاز، بر جلال و شوکت حکومت جائر نمی‌افزاید و موجب جرات و جسارت بیشتر، ظالم در ظلمش نمی‌شود؟

پر واضح است که قطعاً تمامی این عواقب سوء و محذورات فقهی در همکاری قضایی فقیه با حکومت‌های عرفی قابل تصور و پیش بینی است. با وجود این محذورات، فقهاء نمی‌توانند به امور جامعه و سرپرستی پیروان مکتب اهل بیت بی‌تفات باشند بلکه علاوه بر رعایت هنجارهای فقهی، باید به وظایف و تکالیف شرعی خود به عنوان نایب امام عصر در دوران غیبت عمل نمایند. چرا که در غیر این صورت جامعه امامیه در عرصه‌های مختلف به انزواء کامل فرو رفته و جز نامی از وی باقی نخواهد ماند. حال مساله این است که اگر شرایط برای تشکیل حکومت آرمانی مورد نظر امامیه در بلادی که مومنین زندگی می‌کنند فراهم نبود، چگونه فقیه می‌تواند از یک طرف پایبند به هنجارهای فقهی امامیه باشد و از سوی دیگر با ورود به مناصب حکومتی مهمی همانند مناصب قضایی منافع جامعه شیعه را تامین نمایند. از این رو معرفی ادله و مبنای شرعی در دفاع از همکاری قضایی فقیه با حکومت‌های عرفی، با توجه به اهمیت مساله کاملاً ضروری است.

با عنایت به آنچه بیان شد، در این پژوهش در نظر است به سوالات زیر پاسخ داده شود.

ب – سوال اصلی:

حکم شرعی همکاری و تعامل فقهاء با حکومت‌های عرفی در حوزه مرافعات قضایی چیست؟

ج – سوال های فرعی:

۱- مفهوم مشروعیت، حکومت عرفی، ولایت قضایی، قاضی جور، مرافعات قضایی چیست؟

۲- پیشنهاد تعامل قضایی فقهاء با حکومت عرفی در نظام قضایی چیست؟

۳- حکم اولی در پذیرش ولایت قضایی حکومت‌های عرفی از سوی فقهاء چیست؟

۴- حکم ثانوی در پذیرش این ولایت از سوی فقهاء چیست؟

۵- قلمرو تعامل فقهاء با حکومت‌های عرفی تا چه حدی است؟

د - فرضیه تحقیق:

فرضیه: حکم اولی مبتنی بر ادله شرعی در فقه امامیه، حرمت همکاری و تعامل فقهاء در حوزه قضایی با حکومت‌های عرفی (غیر ماذون شرعی) است، اما بر اساس مبانی ثانوی می‌توان تا زمان وجود عناوین ثانوی مانند ضرورت، مصلحت، اضطرار،... به جواز همکاری و تعامل قضایی با این حکومت‌ها در حد لازم حکم کرد.

ه - اهداف پژوهش

در این پژوهش سعی بر این است، ضمن بررسی دقیق مساله و پاسخ‌گویی به سوالات اصلی و فرعی به اهداف ذیل رسیده شود.

۱- بررسی و ارزیابی مستندات قبح همکاری قضایی فقیه با حکومت‌های عرفی با هدف تاسیس قاعده‌ی حرمت همکاری قضایی فقهاء با این حکومت‌ها به عنوان اولی.

۲- بیان علل تغییر رویکرد فقهاء در همکاری با حکومت‌های عرفی با وجود سیره احتیاطی در عصرهای ابتدایی غیبت.

۳- بررسی مستندات فقهی جواز همکاری به حکم ثانوی، در جهت ارائه مبانی مشروعیت همکاری قضایی فقهاء با حکومت‌های عرفی.

۴- بیان قلمرو و محدوده، در همکاری قضایی فقهاء با حکومت‌های عرفی در صورت تعامل با سلاطین ظلمه.

۵- معرفی تبعات سوء همکاری قضایی فقهاء با حکومت‌های عرفی در صورت رعایت نکردن هنجارهای فقهی و گذر از خط قرمزها.

۶- تبیین آثار و برکات مثبت همکاری قضایی فقهاء با حکومت‌های عرفی، ضمن رعایت اصول و قوانین فقهی امامیه.

و- پیشینه تحقیق و نوآوری:

در خصوص سابقه این تحقیق می‌توان گفته که موضوع مورد نظر بصورت کلی در برخی متون کهن و معاصر فقهی منبع بحث شده، مثلاً مرحوم شیخ انصاری و بسیاری دیگر از فقهاء در کتاب مکاسب در موضوع مربوط به انواع مکاسب محرمه، بحث‌های مفصلی پیرامون حرمت یاری رساندن به ظالمین، پذیرش ولایت جائز و جوائز سلطان مطرح کرده که کاملاً مرتبط به موضوع رساله‌ی مذکور بوده که از باب منبع به تمامی آنان مراجعه شده. به همین صورت محققان و پژوهشگران معاصر هم در موضوعات نزدیک به مساله مورد نظر این رساله، آثاری را ارائه نموده که برخی از مهمترین آنان عبارتند از:

کتاب: بررسی گسترده‌ی فقهی: معونه الظالمین، الولایه من قِبَل الجائر و جوائز السلطان (جواد احمدی)

کتاب: تحول مفهوم حاکم جائز در فقه سیاسی (محمد رضا احمدی طالشیان)

پایان نامه کارشناسی ارشد: مبانی فقه‌های شیعه در مواجهه با حکام جور (غلام حسین فیاضی)

مقاله: تحلیل قاعده فقهی «حرمت ولایت جائز» و مستثنیات آن در فقه شیعه (محسن ملک افضلی و دیگران)

مقاله: مشروعیت هم‌کاری با حاکم ستم‌گر در فقه سیاسی شیعه از (محمد علی میر علی)

مقاله: همکاری با حاکم جائز در نگاه علامه مجلسی (ابوالفضل سلطان محمدی)

مقاله: تعامل با سلطان جور در اندیشه شیخ مفید (بهاء‌الدین قهرمان نژاد و دیگران)

مقاله: فقهاء و حکومت جور از شروع غیبت صغری تا ابتدای صفویه (سید محسن طباطبایی فر)

مقاله: روحانیت و تعامل با حکومت در حقوق اساسی عصر صفویه (قاسم علی صداقت)

با این حال، بررسی آثار و پژوهش‌های ارائه شده در موضوع همکاری با سلاطین جائز و حکومت‌های عرفی نشان از این حقیقت است که این موضوع از زاویه بحث قضاء و همکاری قضایی بصورت خاص، کمتر مورد توجه و پژوهش قرار گرفته و محققان بیشتر بصورت کلی جوانب این موضوع را مطرح کرده و برخی مصادیق همکاری با سلاطین جائز را بیان نموده‌اند. از این رو به دلیل اهمیت بحث

قضاء و جایگاه ممتاز فقیه از منظر امامیه، در این رساله سعی شده که موضوع مورد نظر، بیشتر از این زاویه مورد توجه و تبادل نظر قرار گیرد.

ز- روش تحقیق و شیوه گرد آوری مطالب:

در این پژوهش که از روش تحلیلی و توصیفی استفاده شده، برآنیم ضمن بهره گیری از تفسیر متون دینی در تبیین موضوع و اثبات ادله آن به سایر منابع اجتهادی مانند: اجماع، عقل، بنای عقلا و... نیز مراجعه کامل شود.

گرد آوری مطالب در این پژوهش به روش کتابخانه‌ای بوده، ضمن اینکه مراجعه به فضایی مجازی نظیر کتاب‌های دیجیتال، سایت‌های علمی، نرم افزارهای پژوهشی، نیز مورد توجه بوده است.

ح - سازماندهی تحقیق:

این رساله طی چهار فصل با این منطبق سامان یافته که در فصل نخست مطابق ضوابط و قوانین، ابتدا به تبیین مفاهیم و کلیات پژوهش پرداخته شده است. اما در ادامه برای بررسی ادله حرمت همکاری به حکم اولی و ادله جواز همکاری به حکم ثانوی مطابق فرضیه‌ی رساله، دو فصل جداگانه تاسیس شده تا بصورت مجزا هر یک از ادله (حرمت و جواز) بطور کامل مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

پس از اینکه در این دو فصل ادله حرمت و جواز بررسی شد - و اثبات شد که همکاری قضایی فقهاء به حکم اولی حرام، اما به حکم ثانوی جایز و در مواردی مستحب و واجب هم می‌شود - لازم بود که فصل دیگری تاسیس شده تا به قلمرو این بحث پرداخته و ضوابط و چهار چوب همکاری قضایی را ترسیم نماییم.